

ב"ה
שנה כא
גליון א (קכא)
תשרי - חשון תשס"ז

קובץ בית אחר וישראל

אוצר החכמה
28788

אוצר החכמה
28788

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים
של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

כתובת המערכת:
רח' אבינועם ילין 11
ת.ד. 50197 ירושלים 91053
טל. 02-5370106 פקס. 02-5382581
E-mail: amachon@neto.bezeqint.net

קובץ בית אהרן וישראל

המערכת והמור"ל:
מכון בית אהרן וישראל
שע"י מוסדות קארלין סטאלין
"בית אהרן וישראל"
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחור"ר הישיבות והכוללים של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

ישיבה גדולה "בית אהרן וישראל" - ירושלים
ישיבה גדולה "סטאלין קארלין" - ניו יארק
ישיבה קטנה "זכרון אלימלך" - ירושלים
ישיבה קטנה "בית אשר" - רמות, ירושלים
ישיבה קטנה "תפארת יוחנן" - ביתר עילית
ישיבה קטנה "סטאלין קארלין" - בני ברק
ישיבה קטנה "תפארת יוחנן" - ניו יארק
כולל אברכים "בית אולפנא דרבינו יוחנן" - רמות, ירושלים
כולל אברכים "סטאלין קארלין" - ניו יארק
כולל ללימוד ש"ס "סטאלין קארלין" - ירושלים
כולל אברכים "בית אהרן וישראל" - ירושלים
כולל אברכים "מתיבתא דרבי יוחנן" - טבריה
כולל אברכים "סטאלין קארלין" - בני ברק
כולל אברכים ללימוד הוראה "משנת דוד" - ביתר עילית
כולל אברכים ללימוד או"ח "סטאלין קארלין" - ביתר עילית
כולל אברכים "תפארת אהרן וישראל" - ביתר עילית
כולל אברכים ללימוד ש"ס "סטאלין קארלין" - מודיעין עילית
כולל אברכים "סטאלין קארלין" - מודיעין עילית
כולל אברכים ללימוד חו"מ - מודיעין עילית
כולל אברכים ללימוד ש"ס "סטאלין קארלין" - גבעת זאב
כולל אברכים ללימוד יו"ד "סטאלין קארלין" - ירושלים



כל הזכויות שמורות - הודפס בדפוס המכון
בסיוע משרד החינוך והתרבות

התוכן

גנוזות

עמוד

ז	מרכותינו בעלי התוספות נ"ע מכתבי יד	פירושי בעלי התוספות על התורה (ו) פרשת אחרי - בחוקותי דרוש לשכת שובה
יז	רבי שבתי בכ"ד אברהם זלה"ה אב"ד ארוזיק (בולגריה) (-תקצ"ה)	
כד	רבי ברוך משה נחמיה לאבל זצ"ל פרעשבורג - ירושלים (-תשי"א)	סמיכות סוף התורה לראשיתה

חידושי תורה

כז	הרה"ג ר' בנימין הירשמן דיין בביה"ד לעניני ממונות, ירושת"ו	כהן גדול שאינו מתענה אם כשר לעבודה ביום הכיפורים
לא	הרב אליהו גרינצייג אוצר מפרשי התלמוד, ירושת"ו	תקיעת שופר לנשים
לז	הרב משה מנחם הכהן שפירא ר"מ בישיבת "ראשית חכמה" ירושת"ו	עירוב מקואות והשקת שאובים וטמאים
לט	הרב פינחס הלוי סגל ר"מ בישיבת מחנובקה, ב"ב	בגדר מטבע שנפסל לענין גזל והלואה והנוגע למטבעות בזמן הזה
מד	הרב חיים ברנדווין כולל בית אהרן וישראל, ירושת"ו	בענין תפיסה בקנס

בירורי הלכה

נא	הגאון רבי אלתר אליהו רובינשטיין זצ"ל גאב"ד אנטווערפן	בדין מצוה בו יותר מבשלוcho בשופר ובענין אכילה קודם תקיעות ובענין אכילת הסימנים קודם נט"י
ס	הרה"ג ר' אלי' כ"ץ אב"ד ור"מ קרית יואל, בני ברק	בענין אם צריך דוקא סודר של העדים בקנין של שטר הכתובה
סח	הרב גדעון בן משה ראש בית הוראה יחזק דעת, ירושת"ו	חתימת הכתובה מבעוד יום כשהחופה בלילה
עא	הרב שלום מרדכי הלוי סגל ר"כ אהל יונתן, מח"ס "משכן שלום" בית אולפנא דרבינו יוחנן, ירשת"ו	בענין תשלום חוב באמצעות קיזוז
עג	הרב פינחס בהר"א פרנקל דיין ומו"ץ בירושת"ו	בענין קנין בכלוב של עופות לצורך מנהג כפרות

בענין מתנה ע"מ להחזיר בארבעת המינים

פ הרב שניאור זלמן דישון
ר"ב קארלין סטאלין, גבעת זאב
בית אולפנא דרבינו יוחנן, ירושת"ו
מח"ס "זכרון צבי"

בענין אם חייב המשכיר להעמיד לשוכר
מקום הראוי לסוכה

פז הרב יצחק יהושע גוטליב
כולל חו"מ קארלין סטאלין, מודיעין עילית

בירור דין תשלומי הברדל שבת ביו"ט

צא שמואל יצחק רכטשפר
ישיבת קארלין סטאלין, ירושת"ו

בענין צילתה מרובה מחמתה בסוכה

צה יוחנן פערלמאן
ישיבת זכרון אלימלך, קארלין סטאלין, ירושת"ו

אוצר החכמה
28788

לשון חכמים

בענין זיהוי דג התכלת

קא הרב דוד שפירא
רמות, ירושת"ו

בענין אחטא ואשוב ויוהכ"פ מכפר

קה הרב ישראל דנדרוביץ
מג"ש ירושלמי בקול הדף, ערד

הערות

בענין שיעבוד נכסים בלי שעבוד הגוף - הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג, ירושת"ו / בענין השומע קדיש וקדושה באמצע התפילה - הרה"ג ר' דוד בר חן, רב העיר שדרות / חיבור סוף התורה עם ראשיתה - הרה"ג ר' יעקב אשר פלדמן, מח"ס מכת"ם ליעקב, ירושת"ו / הערות בהלכות ברכת הפירות - הרב פינחס בידק, מו"ץ בבני ברק / בענין הצהבת אתרוג בשבת ובענין טלטול תיק ובו כלי פריצה - הרב אהרן ליכרמן, ב"ב / בענין צביעה באוכלין - הרב יהודה קוק, ר"כ זכרון חי, ב"ב / בענין שהיית צלי בשבת - הרב משה חיים מרגליות, לונדון / תגובת הכותב - הרב נחום אברהם גולומב, ביתר עילית / בדברי האור החיים הק' לענין מערת המכפלה - הרב יצחק אהרן טרבילו, ירושת"ו / בענין גדר העינוי ביום הכיפורים - הרב שניאור זלמן דישון, רמות ירושת"ו / על תקופת האר"י הק' על נהר גילוס - הרב אהרן בהר"ן, ב"ב / הערות שונות - הרב יואב רוזנטל, ירושת"ו / בענין עשיית עילוי נשמה למת - הרב יעקב קולצקי, ב"ב / בענין מצוה בו יותר מבשלוחו - משה שמואל דיין, ב"ב / הערה במסכת עירובין - הרב דניאל ציגלמן, כולל פוניבז' / הערות שונות - הרב גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס "גם אני אודך" ב"ב / בענין ברכת לישוב בסוכה כשמפסיק מעט בין סעודתו לאכילת מזונות - הרב מרדכי עהרליך, ירושת"ו / הערות והארות במסכת מכות - משה אהרן אייזין, ביתר עילית.

תיקוני סופרים

קנ

ארבעה תלמידים טועים - הרב יהושע מונדשיין, ירושת"ו
לתולדות רבינו הש"ך זצ"ל - הרב חיים צבי הכהן רובין, מודיעין עילית
טיבן של סליחות אשכנזיות המוגהות ע"י ראש ישיבת כסא רחמים - הרב דויד יצחקי ב"ב.

הרב דוד שפירא

בענין זיהוי דג התכלת

בס"ד לכבוד מערכת קובץ בית אהרן וישראל, שלום רב.

ראיתי את מאמרו של הרב מאיר שלזינגר בגליון קיט "בענין זיהוי דג חלזון של תכלת", ולענ"ד יש להעיר כמה הערות חשובות על דבריו.

הנה החידוש הגדול בתוך דבריו הוא במה שהביא בשם ספר ים החכמה "קושיא שהיא מפורסמת שכל מי שרק מתחיל לעסוק בנושא התכלת יודע קושיא זו על הראדזינר", "שבדקו ומצאו שאם משתמשים בסממנים שהביא האדמו"ר מראדזין, אפשר להוציא צבע כחול מכל דבר חי", והביא בשם ספר התכלת שהרב הרצוג דחה קושיא זו "שאינה קושיא כלל", ועוד הביא תירוץ על זה בשם ספר התכלת הנ"ל "ובכזה חום גבוה גם אם לא יכניסו את דם החלזון ג"כ יהיה הצמר כחול אבל זה לא קושיא כלל כי צבע הכחול יהיה רק על הצמר מבחוץ אבל אינו נקלט עד כדי לצבוע את הצמר שיהיה כחול בתוך תוכיותו", ואח"כ רצה הרב שלזינגר להכניס כוונה זו בדברי הרה"ק מראדזין במה שכתב "עלה בידי להוציא מהדם השחור כדיו את צבע התכלת באופן שאין שום דבר מסייע להצבע רק דם החלזון והסממנים הם משוללי צבע ורק פועלים להוציא הצבע מהדם".

אבל כאן הרב שלזינגר קיצר במקום שהיה צריך להאריך, כי כמה תמיהות גדולות יש לתמוה על מה שכתב בזה.

א. מה שכתב בשם הרב הרצוג שאינה קושיא כלל תמוה מאד, כי מדברי הרב הרצוג בעבודת הדוקטורט שלו (באנגלית) שכתב עוד בשנת תרע"ג, ונדפס רק בשנת תשמ"ז בספר *The Royal Purple and the Biblical Blue* בהוצאת כתר, הרב הרצוג מאריך בדברי כמה מומחים לכימיה של צביעה מכמה מדינות, שהרב הרצוג שלח אליהם דוגמאות של התכלת של הראדזינר (שקיבל בפקודת בנו של "בעל התכלת" הגה"צ רבי מרדכי יוסף ז"ל), כולם פה אחד הסכימו שלא נמצאו שום רושם של צבע דג הדיו בתוך הכחול, אלא רק צבעים סינטטיים בלבד. ועל בסיס ממצאים אלו הסיק הרב הרצוג כי איזה כימאי באיטליה רימה והטעה ביודעין את הגה"צ מראדזין. רק יותר מאוחר בכתבו בקובץ ההד, ניסה הרב הרצוג למצוא דרך להסביר שלא הוטעה הרה"ק מראדזין כל כך, ופעם כתב שכנראה חסר אחד מן התרכיבים בתיאור היצור שקבל, ואחר שנודע לו שאין זה נכון, הציע שהמומחים כתבו מה שכתבו על פי השערה בלבד, ולא על פי ניסויים מעשיים. הרי אפילו אם נקבל שהרב הרצוג חזר בו מקביעותו הראשונה, מ"מ לא יתכן לאמור "שאינה קושיא כלל", אלא היה לו צורך להסביר איך טעו כל המומחים שחיוו דעתם שצביעת הראדזינר לא נעשה על ידי דג הדיו. ובפרט שגם אחר חוות דעתם של המומחים הראשונים, שוב נבדק הדבר ע"י

מומחים לכימיה והגיעו לאותה מסקנה, כאשר יבואר אי"ה בהמשך. וא"כ הצעתו האחרונה, שהמומחים שללו את שיטת הרה"ק מראדזין רק על פי השערה בלבד, אינה נכונה כלל, והקושיא בעינה עומדת.

ב. התירוך שהוא מביא בשם ספר התכלת ש"גם אם לא יכניסו את דם החלזון ג"כ יהיה הצמר כחול וכו' רק על הצמר מבחור אבל אינו נקלט עד כדי לצבוע את הצמר שיהיה כחול בתוך תוכיותו" אינו מובן כפי שהביאו הרב שלזינגר. אבל אחרי העיון בספר התכלת בעמוד 199 שציין הרב שלזינגר, נראה כוונתו למה שכתוב שם בשם הסופר ש. ז. שרגאי, מה ששמע מפי פרופ' אדלשטיין. וז"ל שם: אגב, הסביר לי פרופ' אדלשטיין, יש חמצן ברזל שאם מרתיחים אותו במים במעלה גבוהה מאד נעשים המים כחלחלים, ואם שמים בהם צמר, גם הצמר יעשה כחלחל, אולם צבע הכחלחל הוא רק מן החוץ על הצמר אבל אינו נקלט עד כדי לצבוע את הצמר שיהיה צבוע כחול בתוך תוכיותו. עכ"ל. שלפי הכנת הרב שלזינגר זהו תירוך על "הקושיא המפורסמת" הנ"ל.

אך ראה זה פלא, אותו פרופ' אדלשטיין כתב את ההקדמה לספר The Royal Purple and the Biblical Blue והנ"ל, ושם בעמוד 13 הוא כותב (תרגום שלי מהאנגלית) "התכלת של ראדזין שנצבע ע"י צבע שהוצא מה'ספיה' (דג הדיו) נבדק בצורה מדעית לראשונה בשנת 1913, ואח"כ על ידי בשנת 1964 ושוב בשנת 1972. כל המדגמים הוכיחו שחומר הצביעה היה כחול פרוסית. השיטה הזאת של יצור תכלת מהספיה-דג הדיו הוכחש לגמרי מכל הבחינות". איך אפשר שפרופ' אדלשטיין בעצמו מתעלם מהתירוך הנפלא שהוא בעצמו הציע בשנת תשכ"ג (כאשר כותב הסופר שרגאי).

אלא נראה שמדובר בשתי קושיות שונות. בשנת תשכ"ג פרופ' אדלשטיין התייחס רק לשאלה האם אפשר להוציא צבע כחול על ידי הסממנים בלבד בלי תוספת חומר מרג הדיו, והשיב שלאחד הסממנים, חמצן ברזל, "יש הרבה סוגים" ויש מהם שיכול להיות כחול (אף שכרוב הסוגים הוא אדום), ויתכן שעל ידו לבד הצמר יקבל איזה צבע כחלחל, ולגבי אפשרות זו תירץ שהצבע יהיה חיצוני בלבד. ואילו כמה שכתב בשנת תשמ"ז הוא התייחס באמת ל"קושיא המפורסמת", והיא שלפי כל הבדיקות שנעשו בצבע של ראדזין הוכח שהוא צבע ידוע בשם כחול פרוסי (על שם שבשעתו המדים של חיילי צבא פרוסיה נצבעו בצבע זה). כחול פרוסי נוצר על ידי הרכבת שני סממנים מינרליים ידועים, שבהוספת איזה חומר אורגני, כאשר נרתחו בתוס גבוה, שני הרכיבים המינרליים מתחברים ונוצר חומר חדש שהוא הצבע כחול פרוסי. ביצור הקלאסי של הצבע השתמשו בדם פרים לצורך החומר האורגני, אבל גם "דם" של דג הדיו יכול להחליף את דם הפרים, ובכך נוצר צבע התכלת של ראדזין. לפי זה אין שום יחודיות למין החלזון ביצור הצבע בדרך זה, וגם כל חומר אורגני אחר היה מביא לאותה תוצאה. והרי משמע מדברי חז"ל ומהרמב"ם שהצבע הנוצר מדם החלזון הוא צבע ייחודי. זו היא באמת הקושיא המפורסמת, ואין עליה תשובה. לכן כתב פרופ' אדלשטיין בתשמ"ז ששיטה זו הוכחשה לגמרי. (ובאותו ספר בעמוד 171 ובאמוד 208 נמצא בתוך מאמריהם של מומחים אחרים שגם הם הסכימו שעקב קושיא הנ"ל אי אפשר לקבל את שיטת הרה"ק מראדזין).

עוד האריך הרב שלזינגר אודות הסימנים שמצינו בדברי חז"ל בתאור דג החלזון ובדרך המצאו. והוא הראה שיש בידו ליישב כל קושיות שהקשו על הראדזינר מכח סימנים אלו, ולאידך, הראה שמכח סימני חז"ל יש דוחק גדול להצביע על שבלול המכונה מורעקס כחלזון התכלת. אמנם, אם הרב שלזינגר הצליח להוכיח שמכח הסימנים אין עדיפות למורעקס על

דג הדיו, אבל עדיין הוא לא שלל האפשרות שיש איזה יצור שלישי שיהיה לו כל הסימנים, ובלי דוחק.

לאמתו של דבר כן נמצא יצור כזה, והוא זה שהרב הרצוג הצביע עליו כמועמד הסביר ביותר להזהות כחלזון התכלת, ושמו ינטינה. ראה דברי הרב הרצוג במאמרו באנגלית הנ"ל, וגם בקובץ "ההדר" שנות תרצ"ב-צ"ה (ודבריו שם הודפסו שוב בסוף ספר התכלת הנ"ל במאמר התכלת בישראל), ובקיצור בספר עיר הקודש והמקדש חלק ה' פרק ה'. והנה, מעריצי המורעקס דחו אפשרות הינטינה משתי סיבות, א) הרב הרצוג כנראה לא ראה דוגמא חי של ינטינה, והיה נראה להם שלא ניתן לצבוע ממנו; וב) לא נודע ממקורות עתיקים, או מארכיאולוגיה, שהשתמשו בינטינה לצביעה בימי קדם. ועתה קם ביולוג חררי בשם דר. שאול קפלן, והתמסר לאסיפת יצורים נדירים אלו ומנסה לגדל אותם, וגם הצליח במדת מה לצבוע מהם. (הרי נשללת הטענה הראשונה נגד קביעותו של הרב הרצוג). הוא גם אסף ראיות שאכן זו היא חלזון התכלת שיש לו כל סימני חז"ל בלי שום דוחקים, וחיבר על זה קונטרס בשם "גילוי התכלת מחדש". בחבורו, בין השאר, מביא דר. קפלן שורה של ארכיאולוגים שמצאו קונכיות של הינטינה בבתי צביעה עתיקים, כצד איזכורים של צביעה בינטינה בספר חוקים דומאי, וגם בתרגום יוני של התנ"ך הובא כתרגום של תכלת. (הרי שלילת טענה הב' נגד קביעותו של הרב הרצוג).

והנה תיאורו של דר. קפלן לסימנים הנמצאים בינטינה:

נסקור בקצרה את האפיונים של החלזון כפי שהם מתוארים בספרות הרבנית:

1. התכלת חייבת להיווצר מברייה הנקראת "חלזון" (מנחות צו.).
 2. החלזון דומה בצבעו לים ולשמיים (מנחות מג. - מד.).
 3. יש לחלזון קונכייה (מדרש שיר השירים רבה ז: א.).
 4. החלזון עולה מן הים אחת לשבעים שנה (בבלי מנחות מד. ברייתא ציצית).
 5. החלזון דומה לדג (מנחות מד.).
 6. החלזון עולה מן הים אל הסלעים ושם לטאות פוגעות בו (ספרי זאת הברכה שנו).
 7. החלזון חייב להיות חי כדי להשיג צבע טוב (שבת עה.).
- האם ה *Janthina* - מגלה איזה שהוא מן האפיונים הללו? הוא מפיק צבע ארגמן המשתחרר בכמויות שופעות, כאשר פוצעים ומציקים לו. נוזל זה כאשר משתמשים בו בצידוף עם המוסף המצוין על ידי רמב"ם (הלכות ציצית ב, ב) "קמוליה" אכן יצבע צמר בצבע תכלת, ולפי זה תואם לאפיון הראשון.
- האורגניזם הוא כחול, הן הקונכייה והן הגוף. (אפיון השני).
- הוא שבלול בעל קונכייה (אפיון השלישי)

ביחס לאפיון הרביעי: אף שהוא נדיר למדי, ה *Janthina* - נהנה לעתים מעונה, שבה המזון מצוי בשפע, הטורפים אותו מעטים, התנאים אידיאליים והרבייה מוצלחת. כתוצאה מכך, יש דיווחים על כמויות עצומות של *Janthina* שנמצאו בנחילים שאורכם כמה קילומטרים, הן בים, ולעתים אף מושלכים אל החוף על ידי סערות חזקות. ניתן לומר כדריקנות ששכלולים מסוג ה *Janthina* - עולים מן הים כנדירות רבה ביותר (כגון אחת לשבעים שנה), בדיוק כפי שמציין התלמוד. פירוש הביטוי "אחת לשבעים שנה" ניתן להבין "לעתים רחוקות ביותר" (או פעם בחיי אנוש), או לפרשו מילולית.

החילזון מצוי במשך השנה בכמויות מוגבלות ביותר. חיפוש חרוץ בסירה עם רשתות בלב ים עשוי להפיק שניים, שלושה או אף תריסר שבלולים. אולם אחת לתקופה ארוכה עשויים לעלות אל היבשה כמויות הנמדדות בטונות. ריווחים על עליות המוניות כאלה לחוף מצויים בספרות, הן החדשה והן העתיקה (Spanier 1987) הסגול המלכותי והתכלת המקראית עמ' 200). זוהי אולי הדוגמה הבולטת ביותר של התאמת ה Janthina - המדויקת לתיאור התלמודי של החלזון. אפיון זה, הנראה בלתי מסתבר בצורה קיצונית, הוא למעשה תיאור מדויק של התנהגות האורגניזם הזה, שהגיע אלינו במסורת בת אלפיים שנה. עליה המונית אחת לחופי ישראל דווחה למחבר אישית מפי עד ראייה. חוף הים ממש כוסה בחלזונות ינטינה בשכבה נרחבת.

האפיון החמישי מעניין במיוחד. Janthina בונה קן בועתי, שאורכו אחד עד עשרה סנטימטרים. בעל החיים מחבר יחד את הבועות עד שהוא יוצר תבנית צרה, מעוקמת במקצת, והוא נצמד לתחתית, ונשאר צמוד אליה כל ימי חייו. הבועות צמודות יחד, עד שהן דומות מאוד לקשקשים של דג, ונראים לעין כמו דג קטן בצבע כסף. האפיון "כרייתו דומה לדג" הנזכר בספרות הרבנית, מתאר את הקן בצורת דג הנראה מכוסה קשקשים.

האפיון השישי הוא אמת במוכן המילולי ביותר. המחבר מצא קונניות ששוברו והשכלול נאכל מתוכן. הקונניות הן כה שבירות, עד שכל ציפור או לטאה קטנה יכולה לשבור אותן ולטרוף את בעל החיים ללא קושי.

גם האפיון השביעי תואם את Janthina. כאשר האורגניזם הוא מת, אין כל ערך לדיו שלו. המחבר ניסה שוב ושוב לצבוע צמר במוצרים שונים שהכין משבלולים מתים, ללא הצלחה. הצבע לא ניתן לשימוש אם הוא הוקפא, יובש הופק או נסחט משבלולים מתים. אם בכלל, הרי מוצרים אלה נתנו רק צבעים חלשים ביותר ששרדו. חייבים להשתמש בשבלולים חיים כדי לייצר צבע משביע רצון.

ע"כ דברי דר. קפלן.

והנה בפתיחת דבריו, הביא הרב שלזינגר את דברי הרה"ק רבי שמשון אוסטרופוליר זצ"ל בספרו מחנה דן (ספר, אגב, שלא נדפס, ואף כתב היד לא נודע היכן הוא). דבריו הם באמת מרשימים מאד, אך אין זה מדרכי ההוראה לקבוע הלכה ע"פ דברים כאלו, והוא בכלל לא בשמים היא. ואולי הכוונה שהרה"ק מראדזין פתח את הדרך לחפש אחרי חלזון התכלת, ועבודת כל הבאים אחריו עד לגילוי האמת לדעת הכל, תהיה רק בזכות הפתח שהוא פתח לנו על ידי מסירותו הגדולה ללימוד ותחקיר נושא התכלת. זכותו יגן עלינו.

